

A KISEBBSÉGI NYELVI CHARTA A GYAKORLATBAN: A SZAKÉRTŐI BIZOTTSÁG MUNKÁJA

Beszélgetés Dr. Kardos Gáborral, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Nemzetközi Jogi Tanszék tanszékvezető professzorával, aki a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának Szakértői Bizottságának tagja.

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját 1992-ben fogadták el az Európa Tanácsban, majd a kellő számú ratifikációkat követően 1998-ban lépett hatályba. A Nyelvi Charta tulajdonképpen az első olyan többoldalú nemzetközi jogi szerződés, amely kifejezetten a kisebbségek jogait érinti, mégha csak közvetetten, a kisebbségi nyelvek védelmének keresztül is. A Nyelvi Charta legfontosabb sajátossága, hogy az abban foglalt kötelezettségek közül az aláíró államok bizonyos megkötések mellett, de nagy szabadsággal válogathatnak, hogy milyen kisebbségi nyelvekre milyen kötelezettségeket vállalnak. A Charta végrehajtásának ellenőrzése ezért különösen fontos, és ebben oroszánrészre van a Szakértői Bizottságnak, amelynek feladata az államok monitorizálása. Az ellenőrzési folyamat könnyebb áttekintéséhez lábjegyzetben közöljük a Nyelvi Charta vonatkozó részét is.¹ (a szerk.)

– A Charta elfogadása idején szó volt arról, hogy a kisebbségek védelmével az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt kiegészítő jegyzőkönyv foglalkozzon. Lehet-e ennek esélye még azok után, hogy már létezik a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről, már megszületett a Nyelvi Charta? Napirenden van még ez, érdemes erről beszélni?

Legjobb tudomásom szerint olyan értelemben van napirenden, hogy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében a magyar képviselők ezt fölvetették, és időnként fölvetik. Alakult is egy munkacsoport, amely ennek a lehetőségeit megvizsgálta, de lényegében semmilyen eredmény nem született. Történetileg visszanezve 1993 októberében az állam- és kormányfők bécsi tanácskozásán úgy tűnt, hogy elvetik ugyan az ET Parlamenti Közgyűlésének 1993/1201-es ajánlásának kiegészítő jegyzőkönyvvé alakítását – mivel tartalmazta az autonómia jogát – de helyette születik egy másik jegyzőkönyv, amely kizárólag a kisebbségi kulturális jogokkal foglalkozni. De, ha jól emlékszem, 1995-ben abba is hagyták az előkészítést. Azóta

ilyen magas szintű testület nem foglalkozott a dologgal. 1995-ig megszületett a két egyezményi szöveg: a Nyelvi Charta és a Keretegyezmény. Feltehetően ez volt az oka a hátradőlésnek.

Tíz éve lépett hatályba a két egyezmény. Ennek kapcsán olyan felvetésekkel találkoztam, hogy esetleg ezeken kellene valamit módosítani, vagy ezekhez fűzni valami kiegészítő jegyzőkönyvet. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye tekintetében azonban nem látom esélyét annak, hogy egy ilyen dokumentumot elfogadjanak. Hosszabb távon nem tudom kizárni, mert optimista ember vagyok, de belátható időn belül, nem hiszem, hogy meg fog születni.

– Több esélye lehet egy kiegészítő jegyzőkönyv létrehozásának, amelyet a Keretegyezményhez vagy a Nyelvi Chartához fűznek?

Annak több esélye van, de azért ez messze nem jelenti azt, hogy a dolog valószínű lenne. Amikor megszülettek, történelmi lehetőség nyílt meg, tudniillik a két szöveg sok tekintetben az akkori konfliktusok eredménye volt, főként a jugoszláv térségben lezajlott háború eredményeként születtek meg. Másrészt menet közben a kelet-közép-európai államok egy jelentős része belépett az EU-ba. Az Unión belüli alkotmányozási folyamat miatt, ami ugye egy összetett folyamat volt, az erőfeszítések áttevődtek oda. Persze nem mintha azok bármi konkrét eredményhez vezettek volna, de ez is gyengíti az ET-n belüli kisebbségvédelmi újításokat. A harmadik dolog, ami miatt nem látom nagyon sokat ígérőnek ezt az ügyet, bár látok némi esélyt, de nem gondolom, hogy ez könnyen, gyorsan megvalósul, az, hogy a két ellenőrző testület ajánlásait, nem jogászi precizitással, az államok vagy végrehajtják, vagy nem. Ugyanis ha ezeket végrehajtanák, akkor lehetne annak egy olyan logikus következménye, hogyha egyszer már úgylis végrehajtották ezeket, akkor az ajánlások eredményeit beépíthetnék a főszövegbe. Ez alatt a tíz év alatt a két egyezmény elég sok jelentést termelt, amelyek alapján pontosítani lehetne a szövegeket.

Akkor lenne reális esélye, ha ezt ajánlási formában is nagyobb arányban és nagyobb mértékben hajtották volna végre az államok. Ez nem jelent pesszimizmust, azt hogy egyáltalán nem figyelnek oda rá. Vannak államok, amelyek végrehajtanak bizonyos dolgokat, és vannak olyanok, amelyek nem. Összességében az a tapasztalat, hogy a jogi szabályozást könnyebb módosítani, mint a tényleges helyzetet javítani.

Ha pozitív példákat sorolna fel az ember, abban az értelemben, hogy például a Charta Bizottság jelentése miben indukált változásokat, akkor is az esetek többségében ez jogszabályváltozáshoz vezetett. Viszonylag kevés olyan konkrét példa van, amikor szociológiailag is érezhetővé vált volna a javulás a kisebbségek helyzetében. Jó példa erre Magyarország, ahol a jelenleg hatályos közigazgatási eljárási törvényt már a Charta Bizottság ajánlásának, vagyis az idevonatkozó szakasz, a nyelvhasználatról szóló rendelkezések figyelembevételével fogalmazták meg. Ez, teljes

mértékben összhangban áll a Charta Bizottság felfogásával és a Charta szövegével. Csak egy kis probléma van, ettől még sehol a magyar közigazgatásban nem használják a magyarországi kisebbségi nyelveket.

– Ha ezek alapján azt kellene megítélni, hogy mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket a Nyelvi Charta, akkor milyen összegzést lehetne róla mondani? Illetve ha lenne egy kiegészítő jegyzőkönyv, mondjuk a Chartához, akkor milyen részeket lenne érdemes módosítani?

Ez nehéz kérdés. Ami konkrétan felvetődött, az a jelnyelvről szóló kiegészítés, hiszen az első jelentés kapcsán számos anyag érkezett be a siket szervezetektől, amelyek különbözőféleképpen érvelve, de amellettt szálltak síkra, hogy ezt feltétlenül a Charta keretében kellene megoldani. A Bizottságnak az az álláspontja, hogy nem lehet. Hogy miért nem lehet? Azért, mert itt önálló nyelvekről van szó. Az angol jelnyelv az angolnak a speciális variánsa, hogy úgy mondjam. Ezt tehát kimondta a Bizottság, és aztán tudtommal ezeknek a siket szervezeteknek az európai szintű koordinációjával foglalkozó testületben is előjött ez a kérdés. Az államok azonban nem lelkesedtek.

Ami az egyéb módosításokat illeti, ott a kötelezettségek pontosításáról lehetne szó. Az egyes jelentésekben a Szakértői Bizottság bizonyos esetekben konzekvensen tett megállapításokat, úgyhogy valami kirajzolódik. Mondok egy konkrét példát: ha valaki, egyébként bármely nyelven, de magyarul is, elolvassa a Chartának a médiával kapcsolatos cikkét, ez a 11. cikk, első, de második olvasásra is ember legyen a talpán, aki rájön, hogy a közszolgálati és a kereskedelmi média elkülönítve szerepel egymástól. A szöveg ugyanis annyira rosszul van megfogalmazva, hogy az államok sora úgy érti a média-kötelezettségeit, amit egyébként pro forma a privát média tekintetében vállalt, hogy a közmédia keretében teljesíti. Tehát a jelentéstevő eldicsekszik, hogy mi minden van a közmédiában, de ha valaki megnézi a szöveget, kiderül, hogy nem azt ratifikálták, hanem a magán médiát, ami lényegesen nehezebb ügy. Az egyik lehetőség lenne, hogy ezt a problémát orvosolják. A Bizottság a gyakorlatában ezt úgy orvosolja, hogy miután az a cél, hogy meghatározó, értéktelmentő méretű médiajelenléte legyen a kisebbségeknek, ezért azt mondja, hogy mindegy, hogy mit választott az állam, ha ez megvan akár a privát, akár a közmédiában, akkor már teljesítette a vállalt kötelezettséget. Ez abszurd eredményekhez vezet. Ha ettől eltekintettünk volna korábban, akkor meg kellett volna róni olyan államokat, amelyek napi 5 órában sugároznak kisebbségi nyelven a televízióban, azon az alapon, hogy ők nem ezt a kötelezettséget vállalták.

– A Chartának valójában a monitoring rendszer lenne az éles foga. De a ratifikáló országok száma nem nő radikálisan, ha jól számolom ma 23 részes államról, így 23 bizottsági tagról beszélünk.

Igen, a románok még mindig nem nevezték ki a bizottsági tagot. Ez nem tudom meddig húzható még, de valószínűleg még húzni fogják most az előválasztásig.

– *Egy 23 fős testületben, ahol minden állam delegáltja, akarva, akaratlanul, valamennyire a saját jogfelfogását is magával hozza, mennyire működik jól a Szakértői Bizottság?*

Nem mind jogászok ülnek a Bizottságban, szinte ugyanannyi nyelvész is ül benne, kicsit több jogász van és van néhány politikus is. A hollandok azt a gyakorlatot követik, hogy részükről konzekvensen politikusok a tagjai a Bizottságnak, még ha nyilván nem is az első vonalból. Mégis érezhető az, amire utaltál. Meglepő módon elsőként az északi államok, a skandináv államok és a kontinentális jogfelfogás között. A skandináv jogfelfogás sok tekintetben közel áll az angolhoz. Tehát nem nagyon izgatja magát azzal, hogy például van-e kisebbségi törvény egy országban, hanem, hogy in concreto érvényesülnek-e ott azok a jogok. Dániában például semmi sincs, se kisebbségi törvény, se kisebbségi oktatási törvény. Ennek ellenére kívánjuk a határon túli magyaroknak, hogy olyan jó helyzetben legyenek, mint a dániai németek.

Egyes helyzetekben máshogy súlyoznak a skandináv tagok, sokkal informálisabb a hozzáállásuk. De ez nem volt különösebben zavaró.

Még egy érdekes példát meg lehet említeni. Németország, vagyis az a személy, aki *de facto* a jelentést írja, és ezt a témát kezeli a német kormányzatban, állandóan arra hivatkozik, hogy a Charta *self-executing* (önmagában érvényesülő) szerződés és ezért nincs szükség belső jogalkotásra a végrehajtás érdekében. Ez elméleti vitát indít, erre most nem térek ki. A lényeg azonban mégiscsak az, hogy önmagában *self-executing* szerződések nem létezhetnek, legjobb tudomásom szerint legfeljebb *self-executing* cikkek lehetnek. Egyébként is nagyon furcsa, hogy ezt pont Németország mondja, amely a klasszikus kontinentális jogfelfogással bír és hihetetlen mennyiségű jogot alkot, mind tartományi, mind központi szinten. Ráadásul a Charta végrehajtása igencsak igényli a belső jogalkotást.

– *Mennyire érvényesül a nyelvészek kontra jogászok megosztás a Szakértői Bizottságban?*

Az egy értelmes munkamegosztás, hiszen amit a jogászok nem tudnak, azt tudják a nyelvészek, és fordítva. Ez tehát azt jelenti, hogy a nyelvészeknek van köze az európai államok oktatási rendszeréhez, amiről a jogászoknak csak felszínes ismereteik vannak. Ami azonban nagyon fontos kérdés, hiszen egyáltalán nem összehasonlíthatóak az iskolák és iskolarendszerek, millióféle módon változnak időben.

Olyan nyelvi kérdések is vannak, amelyeket meg kell világítaniuk a számunkra. Például, hogy a szerb és horvát nyelv mennyiben azonos vagy nem azonos egymással, és ehhez képest milyen a bosnyák. Eleve a Bizottság nemzeti tagja ismeri a saját

jogrendszerét, tehát gyakran meg tudja mondani, hogy mi a jelentésben foglalt állítás tényleges érvényesülése a gyakorlatban, és bizonyos dolgokat hogyan kell értelmezni.

Vannak olyan helyzetek, amikor tovább oszlik a jogászok társasága, nemzetközi jogászokra és belső jogászokra. A nemzetközi jogászok például a szerződésértelmezéssel többre tudnak menni. A belső jogászok is nagyon hasznosak természetesen, hiszen ők jobban ismerik a nemzeti jogot.

Még egy fajta megoszlás lehet a testületen belül: valaki egyetemi ember-e vagy kisebbségi nyelvi aktivista. Például az Egyesült Királyság képviselője egy walesi jogász, de egyúttal szenvedélyes jogvédő harcos is. Egy másik tag, aki szintén kiválóan képzett jogász, egy dán bíró, rendszerint összeütközik velem, mert ő a hivatali jellegű jogértelmezést pártolja.

– Amikor kiszignálják, hogy melyik tag melyik ország ellenőrzését kapja, az elvégzi a maga munkáját. Mellette azonban van lehetőség a közmeghallgatásra?

Elméletileg nem csak közmeghallgatásra van lehetőség, hanem bármely egyén vagy civil szervezet jogilag korrekt módon létrehozott árnyékjelentést vagy részjelentést terjeszthet elő. Ami a közmeghallgatást illeti, az inkább a helyszíni látogatás.

– Van-e arra példa, hogy berendel valakit a Bizottság?

Szakértők esetében például az egyik korábbi magyar jelentésnél roma szakértőket is behívtunk, mert szükségesnek ítélte meg a munkacsoport. Azt a nem túl meglepő technikát szoktuk alkalmazni, hogy először beszélünk az NGO-kkal, és az általuk felvetett kérdésekkel szembesítjük a hatóságot.

– A hatóságok általában közömbösek, előzékenyek, vagy próbálják befolyásolni a testületet?

A saját tapasztalatomról beszélhetek. Vannak hatóságok, például a magyar – ami most a Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakálamtitkárságként fordul elő, ki tudja meddig – az szinte szövetségest lát bennünk a minisztériumokkal szemben. Ugyanez vonatkozik a német parlamenti biztosra, amely részben a kisebbségi, részben a német repatriációs ügyekkel foglalkozik, ő is sugalmazott nekünk dolgokat. Ez az egyik lehetséges attitűd.

Merev elutasító magatartásra csak egyre emlékszem, ami egy német tartomány esetében volt. Ott azt éreztették velünk, hogy eleve megvalósíthatatlan dolgokat kérünk. Aztán ott is sikerült valamit elérni. Vegyes képet mutat a hatóságok hozzáállása a munkánkhoz.

– Ha összességében nézzük, elég sok ország van, ahol már több forduló is lement az ajánlásokban. Érzékelhető ténylegesen valami változás a jogi változásokon kívül?

Tudsz-e olyan országról, ahol azt lehet mondani, hogy valamilyen asszimilációs folyamat megfordult, vagy korábban elhanyagolt intézményrendszer megerősödött, vagy valamilyen nyelvhasználati-szociológiai tér kinyílt? Tehát létezik-e olyan, amire azt lehet mondani, hogy nagyrészt a Nyelvi Chartának köszönhető?

Létezik, de nem gondolnám, hogy ez döntő befolyást gyakorol az államok kisebbségi nyelvpolitikájára. Arról van inkább szó, hogy bizonyos praktikus lépéseket elfogadtak.

A két legfontosabb terület az oktatás és a média. Jelentős előrelépés volt a szakoktatás, magyarul úgy mondanánk, hogy szakmunkásképzés területén. A kisebbségi nyelvű szakmunkásképzés egyébként sehol sem volt különösebben fejlett. Egyes kérdésekben az jelent komoly eredményt, hogy sikerült az állapot romlásának a megállítását elérni, ilyen a pedagógusképzés. Ugyanis megszorítások vannak – és voltak is már 2008 novembere előtt – demográfiai okokból. Szűkült az egyetemek kínálata. Ebbe sikerült úgy beavatkozni, hogy ne számoljanak föl kisebbségi tanszékeket. A németországi szorb kisebbség iskoláinak demográfiai okokból történő bezárását is sikerült befolyásolni.

A média esetében pedig azt lehet mondani, hogy volt néhány jelentős előrelépés, persze a közmédiában. Azt nem lehet mondani, hogy ez kizárólag a Bizottságnak volt köszönhető, hanem inkább a Bizottság érveit használták fel. Gondolok itt a gael nyelvű skóciai televízió felállítására. Walesben van egy teljes körű televízió és rádió. Erre mi rásegítettünk, maximum ezért dicsérhetjük magunkat.

Számos alkalommal kritizáltuk a passzivitást a közéleti nyelvhasználat tekintetében. A jogszabály lehetővé teszi a közigazgatási, bírósági nyelvhasználatot, de a hatóságok a gyakorlatban semmiféle bátorítást nem adnak: például miért nem tesznek ki táblákat és így tovább. Németországban például, ebben a tekintetben volt előrelépés. Aztán hogy a tényleges nyelvhasználatban is volt-e ilyen nagy előrelépés, az némileg kétséges, de legalább tettek lépéseket. Vagy ilyen lehet a tisztviselők nyelvi képzése, ha kisebbségi nyelvi területre kerülnek.

– Lehet abból valamit érzékelni, hogy az államok szándéka meghatározó abban, hogy mennyire jóhiszeműen hajtják végre vagy nem, ezeket az ajánlásokat?
Igen.

– Mintha az EU csatlakozás előtt jobban figyeltek volna a csatlakozó közép- és kelet-európai országok arra, hogy megfeleljenek például a Nyelvi Chartával kapcsolatos ajánlásoknak. Amióta tagok, azóta hanyagabban kezelik? Létezik ez a különbség?

Számunkra a környező államok az érdekesek, nyilvánvalóan. A ratifikációs folyamat érdekesen alakult, mert mindjárt az elején Magyarország és Horvátország ratifikálta a Chartát, nagyjából egy időben. A többi szomszédos állam azonban nem. Ki-

csit nehezen indult be ez a dolog. Aztán jött Szlovénia, Ausztria, Szlovákia, később Szerbia. A románok visszavonták, variáltak stb., náluk voltak diplomáciai mozgások, végül is ratifikálták.

Ami az EU tagságot illeti, Szlovéniánál nem lehet tényszerűen kimutatni, hogy az EU-tagság változást hozott volna ezen a téren. Szlovákia esetében a jelenlegi kormány sokkal kevésbé kooperatív. A napi hírek is alátámasztják az ottani nyelvpolitikai problémákat. A jelenlegi szlovák kormány még a Szakértői Bizottság által az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága számára készített ajánlás-tervezetek megváltoztatására is törekedett.

Ráadásul egyes szomszédos országok – a Charta III. része alapján – számos egyéb, jóval kevésbé használt kisebbségi nyelv esetében is ugyanazokat a kötelezettségeket vállalták, mint a magyar esetében. Így a felülvizsgálat fókuszában szükségképpen az elenyésző kulturális infrastruktúrával rendelkező nyelvek állnak, amihez képest a magyar nyelvi infrastruktúra sokkal kielégítőbbnek tűnik.

– Lehet módosítani a ratifikációs okmányt, hiszen Magyarország abban nem ismerete el a roma nyelveket? Látsz arra szándékot, hogy a roma nyelvek közül valamelyiket bevegység?

Igen, volt is komoly előkészítése, és a folyamat tovább is haladt, sőt, közel áll befejezéséhez. Tekintettel arra, hogy az alapelv szintű, tehát a második részi védelmet illetően is enyhén szólva súlyos hiányosságok vannak – mind a beás, mind a lovári nyelvet illetően – a lényeg az előrelépés. Sokan azt gondolják, úgy kell csinálni, hogy jó nagy jogi – ebben az esetben nemzetközi jogi – kötelezettségeket kell vállalni, és később, valamikor csak teljesítjük. A Charta magyarázó jelentése viszont azonnali teljesítést kíván.

– Mi a helyzet a területi szűkítést illetően? Hogy ne az ország egész területére legyen érvényes a Charta?

A Bizottság úgy artikulálta ezt, hogy legalább a 9. és 10. cikkelyt, tehát a közigazgatási és a bírósági nyelvhasználat tekintetében tegyék ezt meg. Mert ez tenné lehetővé az infrastruktúra koncentrálását. Elindult egy olyan kezdeményezés, hogy az egykori etnikai kisebbségi hivatal azt találta ki, hogy azt a listát állítják össze, ahol a helyi kisebbségi önkormányzat átalakul települési önkormányzattá, mert az jó indikátora annak, hogy a hivatali és bírósági nyelvhasználat tekintetében koncentrálják az erőfeszítéseket. Nem tudom, hogy történt-e bármi, azon túl, hogy összeállítottak egy ilyen listát.

– Talán utolsó kérdésként ki kell térni arra, hogy, van-e valami következménye annak, hogy a Keretegyezmény és a Nyelvi Charta ugyan együtt indult el, mégis a Keretegyezményt több állam ratifikálta, mint a Nyelvi Chartát. Ez jelenti-e azt, hogy a

Nyelvi Charta jelentősége csökkent? Lehet-e motiválni az államokat, hogy ratifikálják?

Több, egymást erősítő oka van ennek. Az egyik ok az, hogy nem volt, és nincs is olyan mérvű nyugati politikai nyomás keleti irányba, mint a Keretegyezmény esetében, hiszen azt beleépítették a Balladur-tervbe. Továbbá amíg az EU-val folytatott csatlakozási tárgyalás folyamán a Keretegyezményt számon kérték, a Nyelvi Chartát nem. Mivel az EU-nak nincs saját kisebbségi mércéje, ezért a Keretegyezményből indultak ki. A Charta esetében „csak” kisebbségi nyelvekről, mint az európai kulturális örökség részéről van szó. (Egyébként eredetileg azt gondolták, hogy ez meg fogja könnyíteni a kisebbségi kérdés kezelését és az elfogadást az olyan államok számára, amelyek amúgy nem „barátai” a nemzeti kisebbségeknek. Gondoltak itt Franciaországra. Tudjuk, hogy ez nem jól sült el, mert a francia Alkotmánytanács szerint a Charta összeférhetetlen az egységes Francia Köztársaság eszméjével és a jogegyenlőség elvével.) Tucatszám lehetne idézni a Parlamenti Közgyűlésnek az ajánlásait, amelyekben felhívja az államok figyelmét, hogy aki aláírta, az ratifikálja, aki pedig alá sem írta, az tegye meg mindkét lépést. A ratifikáció halad is előre.

– *Tehát nem lehet azt mondani, hogy eljárt az idő a Charta fölött?*
Tizenegy év után még biztosan nem.

Az interjút Vizi Balázs készítette

Jegyzetek

¹ **Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája** **IV. rész – a Charta végrehajtása**

15. cikk — Időszaki jelentések

1. A Felek, a Miniszteri Bizottság által később meghatározandó formában, rendszeres időszakonként jelentést nyújtanak be az Európa Tanács Főtitkárának a jelen Charta II. részének megfelelően követett politikájukról és a III. rész elfogadott rendelkezéseinek végrehajtására tett intézkedéseikről. Az első jelentést a Chartának az illető állam tekintetében történt hatályba lépését követő egy éven belül, majd a többi jelentést az első jelentést követően háromévenként kell benyújtani.

2. A Felek nyilvánosságra hozzák jelentéseiket.

16. cikk — A jelentések megvizsgálása

1. Az Európa Tanács Főtitkárának a 15. cikk szerint benyújtott jelentéseket a 17. cikknek megfelelően létrehozott Szakértői Bizottság vizsgálja meg.

2. Valamely aláíró Fél országában jogszerűen létesült testületek vagy egyesületek felhívhatják a Szakértői Bizottság figyelmét ezen aláíró Félnek a jelen Charta III. része értelmében vállalt kötelezettségeit illető kérdésekre. Az érdekelt Féllel történt konzultáció után a Szakértői Bizottság ezeket az információkat jelen cikk 3. bekezdésében említett jelentés elkészítése során figyelembe veheti. Ezek a testületek vagy egyesületek az aláíró Félnek, a II. részben foglaltak értelmében követett politikájára vonatkozó nyilatkozatokat is betérjeszhetnek.

3. Az 1. bekezdésben jelzett jelentések és a 2. bekezdésben jelzett információk alapján a Szakértői Bizottság a Miniszteri Bizottság számára jelentést készít. A jelentéshez mellékelik a Felek megjegyzéseit, amelyek megtételére őket felkérlik, és a jelentést nyilvánosságra hozhatják.

4. A 3. bekezdésben jelzett jelentés tartalmazza különösen a Szakértői Bizottságnak a Miniszteri Bizottsághoz címzett javaslatait, ez utóbbi testület által, egy vagy több Félhez szükség szerint intézendő ajánlás előkészítésére.

5. Az Európa Tanács Főtitkára a Charta végrehajtásáról a Parlamenti Közgyűlésnek részletes, két-évenkénti jelentést készít

17. cikk — Szakértői Bizottság

1. A Szakértői Bizottság részes Felenként egy-egy tagból áll, akiket az érintett állam által ajánlott, köztisztviselőben álló és a Charta által szabályozott kérdésekben elismert szaktekintélyek listájáról a Miniszteri Bizottság nevez ki.

2. A Bizottság tagjait hat évre nevezik ki és megbízásuk megújítható. Ha valamelyik tag megbízásának nem tud eleget tenni, helyét az 1. bekezdésben foglalt eljárásnak megfelelően töltik be és a kinevezett utód tisztségét elődje hivatalviselési idejének hátralévő időszakában viseli.